

ČESKÁ
TECHNOLOGICKÁ
PLATFORMA
PRO EKOLOGICKÉ
ZEMĚDĚLSTVÍ

Průkopníkem ekologického pěstování, výkupu, zpracování a prodeje léčivých rostlin v kvalitě „BIO“ v České republice je ing. Tomáš Mitáček, spoluzakladatel a dlouholetý ředitel firmy Sluneční brána Čejkovice. Nyní pracuje v této firmě mj. jako poradce a expert pro mezinárodní spolupráci.

Ing. Mitáček je vedoucím autorského kolektivu praktické publikace: **„Pěstování léčivých a kořeninových rostlin v EZ „** Příručka poskytuje informace o léčivkách, jejich pěstování a obecných zásadách agrotechniky, technologii zpracování, systému HACCP, skladování, balení, produkci osiv a hlavních zásadách ekologické produkce. Přílohou jsou barevné fotografie chorob a škůdců, obsáhlý seznam další užitečné literatury. Více informací na: <http://www.bioinstitut.cz/publikace>

Léčivé rostliny v ekozemědělství

Léčivými rostlinami se v posledních letech zabývá stále více lidí a to na všech možných úrovních, ať už jsou to odborníci nebo obyčejní lidé se zájmem o přírodu a zdravý životní styl. Masové znovuzrození léčivých rostlin je jedním z velmi příjemných vzduchů soudobé přetechnizované společnosti. Nejde jistě jen o dočasný módní trend, ale podprahovou potřebu něčeho přirozeného, co člověka provází po celé věky a bylo mu vždy k užítku. Používání léčivých rostlin není vlastní jenom člověku, v přírodě lze pozorovat zvířata, která si v kritických situacích dokážou sama naordinovat na daný handicap tu správnou bylinu.

Pod označením léčivé rostliny se skrývá poměrně velká druhově nesourodá skupina rostlin, které obsahují některé látky, které mají terapeutické využití nebo slouží jako suroviny pro farmaceutickou výrobu. V odborných kruzích se používá označení léčivé, aromatické a kořeninové rostliny se zkratkou LAKR.

V České republice má pěstování léčivých rostlin dlouholetou tradici a jistě také proto se první pokusy s pěstováním léčivých rostlin v systému ekologického zemědělství datují již do počátku 90. let. V tomto čase došlo k liberalizaci trhu, ceny léčivých rostlin vázané na světové ceny zůstaly téměř nezměněny, ale ceny vstupních nákladů se v průběhu několika let několikanásobně zvýšily. Restrukturalizace zemědělských družstev, ztráta vazeb na tradiční velkoobchodní partnery ze strany státních farmaceutických podniků, snad i projevy první klimatických změn - tyto a další důvody postupně vedly k tomu, že stále větší množství tradičních velkých pěstitelů upustilo od pěstování léčivých rostlin. Naopak zájem o pěstování bylin s vyšší potřebou lidské práce a i vyšší přidanou hodnotou projevily rodinné ekofarmy, které skromně i u nás obnovily tradici selského stavu. Ukázalo se, že pěstování léčivých rostlin je velmi vhodný doplněk v sortimentu ekologické farmy s ohledem na minimum škůdců a patogenů, které se tuto skupinu rostlin doprovázejí. Výrazný je také ekonomický aspekt pěstování léčivých rostlin, kde pomáhá svou efektivitou z relativně malých ploch, zajistit nejenom možnost užití se ale i dalšího rozvoje i pro malé ekofarmy. Výrazně vyšší výkupní ceny jsou dány požadavkem na nadstandardní kvalitu, která je založena na vysokém podílu ruční práce v kombinaci environmentální přidanou hodnotou bioproduktů, kterou nemůže průmyslové zemědělství nabídnout.

Léčivky jako součást biofarmy

Léčivé rostliny jsou zajímavým prvkem zpestřujícím osevní postup, přestože se jako dvouletky nebo trvalky v osevním postupu mohou jevit jako nedostatečně mobilní. Svou specifickou architekturou porostu a pestrými barvami jsou pozitivně vnímanou zajímavostí z hlediska krajiny tvorby. Přispívají ke zvyšování atraktivity agroturistiky, jež si i na českých biofarmách začíná nacházet stále častěji své místo. Kvetoucí léčivé rostliny jsou vítaným útočištěm včel, čmeláků i celé řady dalších druhů hmyzu. Alopatické působení specifických látek – zejména silic, má také nezanedbatelný pozitivní vliv na okolní polní nebo sadové kultury.

Ekologické zemědělství je v ČR podporováno v rámci agro-environmentálních opatření v Programu rozvoje venkova, a to formou dotace na plochu na podle nařízení vlády č. 79/2007 Sb. Finanční podpora je diferencovaná v závislosti na druhu obhospodařované kultury. V období 2007-2013 tato podpora činí 564 EUR/ha orné půdy, na které je pěstovaná zelenina nebo speciální byliny, mezi které pro účely této dotace patří 54 druhů LAKR vyjmenovaných přesně v příloze tohoto vládního nařízení.

Z těchto vyjmenovaných druhů se na největších výměrách pěstuje kmín kořený, fenýkl obecný, heřmánek pravý, meduňka lékařská, máta peprná měsíček lékařský, jitrocel kopinatý, tymián obecný, yzop lékařský, šalvěj lékařská, sléz maurský, libeček lékařský, ostropestřec mariánský, dobromysl a saturejka zahradní.

Jednoznačně největší výměru zaujímá tradičně kmín a dá se předpokládat, že je zastoupen na více než 50% celkově vykazovaných ploch s léčivými, aromatickými a kořeninovými rostlinami pěstovanými v ekologickém zemědělství.

Pěstování léčivých rostlin (LAKR) v ČR celkem konvenční i ekologické zemědělství

	2007	2008	2009	2010
Plocha (ha)	5184	4014	5673	7864
Výnos (t/ha)	0,76	0,96	0,69	0,71
Sklizeň (t/ha)	3928	3847	3091	5606

Zdroj: Sklizeň zemědělských plodin ČSÚ

Podle údajů ČSÚ a sdružení Český kmín vyplývá, že v roce 2007 se samotný kmín pěstoval na 2319 ha z celkových 5184 ha LAKR při průměrném výnosu 0,8 t/ha, což činilo 44,7 % celkové výměry LAKR.

Následující tabulka zachycuje vývoj rozšiřování ploch určených pro pěstování léčivých, aromatických a kořeninových rostlin v ekologickém zemědělství a počet podniků hospodařících v režimu ekologického zemědělství nebo v přechodného, za uvedené období 2007 – 2010.

Léčivé aromatické a kořeninové rostliny bio	2007	Počet podniků	2008	Počet podniků	2009	Počet podniků	2010	Počet podniků
Plocha celkem (ha)	219,99	34	243,86	43	252,35	42	528,65	55
Z toho v ekologickém režimu (EZ)	183,60	30	191,34	36	162,05	35	254,00	41
Z toho v přechodném období	36,39	4	52,52	7	90,30	7	274,65	14
Odhad produkce (t)	138,17	26	175,67	34	162,69	35	272,19	41

Hektarový výnos (pouze z ploch v EZ)	0,75		0,92		1,00		1,07	

Zdroj: Statistická šetření na ekologických farmách ÚZEI 2007, 2008, 2009 a 2010

Volné sběry léčivých, aromatických a kořeninových rostlin v ČR

V ČR má tradici nejen v pěstování, ale také sběr léčivých rostlin z volné přírody, kdy předpisy ekologického zemědělství umožňují i tyto byliny certifikovat jako „BIO“, je-li osvědčeno, že se jedná o „čistá“ – nechemizovaná území.. V řadě případů nelze daný druh léčivé rostliny z ekologických a ekonomických důvodů nebo z jiných specifických nároků pěstovat v monokultuře. Výkup léčivek z volných sběrů je limitován výší výkupních cen výkupců a do jisté míry přetrvává u nás pouze v místech s tradicí sběru. Přes všechna úskalí spojená s určením druhu, kvalitou sušení a hygienou celého procesu zůstává sběr z volné přírody u mnoha významných druhů jediným způsobem jejich získání. Sběr, stejně jako pěstování jsou jednoznačně ovlivňovány světovými cenami dané komodity. V ČR patří mezi nejvíce sbírané jako „BIO“ certifikované léčivé rostliny tradičně list, břízy bělokoré, plod šípku, květ černého bezu a květ lípy srdčité, list maliníku a ostružiníku a nař třešalky tečkované.

Certifikovaný sběr volně rostoucích léčivých rostlin a jejich částí, rostoucích přirozeně v přírodě, je pokládán za způsob ekologické produkce, pokud tyto oblasti nebyly v průběhu nejméně tří let před sběrem ošetřeny jinými produkty než produkty schválenými pro použití v ekologickém zemědělství. Sběr probíhá tak, aby neměl negativní vliv na ekologickou stabilitu přírodního stanoviště nebo na zachování druhů v oblasti sběru. Tyto skutečnosti se dokladují formou prohlášení majitele nebo uživatele daných pozemků, zakreslením sběrové lokality do mapy střední velikosti a slouží kontrolní organizaci jako součást podkladů pro certifikaci.

I když podíl výměry léčivých rostlin z celkových ploch obhospodařovaných v systému ekologického zemědělství je velmi malý, má přesto své nezastupitelné funkce a jeví se jako setrvale rozvíjející a perspektivní obor.

Sklizeň měsíčku lékařského

Foto archiv Sonnentor

Podíl LAKR v EZ na celkové ploše orné půdy v EZ a na celkové ploše LAKR

Plocha LAKR celkem (ha)	5184	4014	5673	7864
Plocha LAKR v ekologickém zemědělství (EZ) (ha)	219,99	243,86	252,35	528,65
Plocha orné půdy v ekologickém zemědělství (ha)	29505	35178	44906	54937
Produkce LAKR celkem (t)	3925	3847	3901	5606
Produkce LAKR v ekologickém zemědělství (EZ) (t)	138,17	176,67	162,69	272,19
Podíl LAKR v EZ na celkové ploše orné půdy v EZ	0,75%	0,69%	0,56%	0,96%
Podíl EZ plochy s LAKR na její celkové ploše v ČR	4,24%	6,07%	4,45%	6,72%
Podíl EZ produkce LAKR na její celkové produkci v ČR	3,52%	4,57%	4,17%	4,86%

Zdroj: oficiální data MZe ČR, Základní statistické údaje ekologického zemědělství k 31.12. daného roku

Některá specifika léčivých rostlin v ekologickém zemědělství

O pěstování a zpracování léčivých rostlin v systému kontrolovaného ekologického zemědělství se nedá říci, že by bylo nějak výrazně odlišné pěstování léčivky v konvenčním zemědělství, poněvadž použití průmyslových hnojiv u většiny druhů nepřináší významné zvýšení výnosů. Ani pro konvenční zemědělství neexistují téměř žádné herbicidy schválené pro použití do těchto kultur, a protože jsou obecně léčivky zastoupeny na nevelkých plochách mezi běžnými kulturami, jsou zatím ušetřeny i experimentů s genetickým inženýrstvími. Platí stejné obecné principy, které je dobré dodržovat a v EZ se je vyplatí dodržovat dvojnásob, protože biopěstitelé nemají pomocné berličky v podobě chemie. V případě produkce léčivých rostlin jde především o ochranu před skladištními škůdci v průběhu sušení, posklizňového zpracování a skladování.

O výkup léčivých rostlin od ekozemědělců se zajímají zatím hlavně výrobci z oboru potravin (např. pro výrobu bylinných čajů pro běžný konzum). Proto je zvýšený důraz kladen na senzoryckou kvalitu a požadavek na obsah účinných látek je až na druhém místě. Ve srovnání s požadavky na farmaceutickou kvalitu, kde prioritou jsou obsažené látky a senzoryka nehraje až takovou roli, nese obrácené pořadí požadavků s sebou zvýšené nároky na pracnost a zejména na ruční práci. Pro potřeby kvalitní suroviny - čajoviny se sklízí nejčastěji listy a květy. Velkou část květů nelze zatím sbírat jinak než ručně. Získání barevně a velikostně kvalitní listové suroviny je také spojeno s řadou úskalí a nemalou investicí do technologie zpracování. Proto se postupně s rostoucí cenou práce u nás, posunuje pěstování těchto kultur do méně rozvinutých zemí s výrazně nižší cenou pracovní síly. Často je tento transfer zaplacen nižší senzoryckou kvalitou importované suroviny nebo problémy s vyšším mikrobiologickým zatížením.

Celkově je však možno konstatovat, že vyšší podíl vložené práce a také environmentální přidaná hodnota bioproduktů se pak viditelně promítá do realizačních cen. Tyto se pohybují orientačně v závislosti na druhu od + 30% do +100% ceny konvenčně pěstovaných léčivých rostlin. Také rozkolísanost cen bioléčivky v závislosti na ročníku nedosahuje takových rozpětí jako u konvenčních surovin. Průměrné výkupní ceny léčivých rostlin pěstovaných pro kořen, list a nať se v konvenčním sektoru pohybovaly na úrovni 55 - 65 Kč /kg (zdroj. Situační a výhledová zpráva MZe Léčivé, aromatické a kořeninové rostliny, 12/2008) u srovnatelných produktů v ekologickém pěstování se pak ve stejném období nacházeli na úrovni 100-140 Kč/kg.

Dvě desetiletí zkušeností

Společnost Sonnentor s.r.o. Čejkovice (dlouhá léta existující pod jménem Sluneční brána s.r.o.) začala jako jedna z prvních, ne-li vůbec první, organizovat pěstování léčivých rostlin v systému kontrolovaného ekologického zemědělství v ČR. V prvních letech navázala spolupráci s cca 40 malopěstiteli, kteří vyčlenili pro léčivky nejprve

své záhumenky a hospodařili na nich podle zásad EZ. Postupně se k nim přidali i některé rodinné biofarmy, které již hospodařili tak říkajíc „na plný úvazek“. Celková výměra léčivých rostlin, pěstovaných smluvně pro tuto firmu, se ustálila na necelých 100 hektarech těchto specifických druhů rostlin při průměrně 30 ekologicky hospodařících pěstitelích. Postupně se tak vytvořila vzájemně výhodná symbióza biozemědělce s obchodní a zpracovatelskou firmou, jejímž dokladem jsou některé vazby trvající nepřetržitě již déle než 15 let. Součástí smluvně zajištěného pěstování je na straně odběratele zajištění technologie pěstování a posklizňového zpracování, dodávky osiv a sadby, obalového materiálu, pevně stanovených výkupních cen včetně logistiky spojené s výkupem finální biosuroviny. Na straně biopěstitele je zase produkce nadstandardní kvality a smluvního množství zvolené léčivé aromatické nebo kořeninové rostliny.

Kultivace máty peprné

Foto archiv Sonnentor

V současnosti společnost Sonnentor s.r.o. zpracovává ve svém sídle v Čejkovicích okolo 200 tun biosurovin, které se přemění v čaje sypané, porcované nebo balené do módních pyramid. Společnost se zabývá výhradně bioprodukcí zaměstnává téměř 80 zaměstnanců a své výrobky distribuuje do více než 40 států po celém světě. 25% produkce je určeno pro místní trh, který zahrnuje i Slovensko, Polsko, Maďarsko a Pobaltské republiky.

Garance kvality, při výrobě čajů a koření vycházejí nejvíce z vlastního pěstování v ekologických rodinných zemědělských farmách. Vždy je znám původ surovin, ze kterých je sestaven každý z produktů. Úrodná půda, pečlivá práce a mnohaleté zkušenosti spolu utvářejí dílo, jehož výsledkem jsou byliny bez reziduí agrochemikálií nebo geneticky modifikovaných organismů. Pouze z takových surovin vznikají šetrným zpracováním čaje, koření a bylinné směsi, které nejen že plně odpovídají ekologickým standardům, ale i přísným podnikovým požadavkům na kvalitu.

Ing. Tomáš Mitáček
Sonnentor, s.r.o., Čejkovice
<http://www.sonnentor.cz>